

КАФЕДРА КАМЕРНОГО СПІВУ

Сольний спів (Фах)

Освітній ступінь

бакалавр

Курс	1-4
Семестр	1-8

Спеціальність

025 Музичне мистецтво

Освітньо-професійна програма

Камерний спів

Статус

обов'язкова

ECTS	24,5
Годин	735
Індивідуальні години	471
Самостійна робота	264

Семестровий контроль

Залік, екзамен,
атестаційний екзамен

Інформація про викладача

ПІБ	А н т о н ю к Валентина Геніївна, доктор культурології, професор, народна артистка України, завідувач кафедри камерного співу Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.
Профіль викладача	https://scholar.google.com.ua/citations?user=ZmDugvMAAAAJ&hl=ru
e-mail	Solospiv@i.ua

Анотація навчальної дисципліни

«Сольний спів (фах)»: його зміст і способи досягання студентами вокальної майстерності є тими вихідними категоріями, які забезпечують успіх усьому творчо-педагогічному процесу підготовки майбутніх співаків у музичних виш. Представлена програма фахової дисципліни вокалістів спеціалізації «камерний спів» належить до циклу професійно-орієнтованих і призначена для студентів музичних ЗО України III-IV рівнів акредитації. Тут викладено методологічну базу виховання творчої особистості вокаліста-музиканта в руслі сучасних вимог щодо комплексної підготовки академічних співаків камерної спеціалізації¹. У програмі розроблено критерії фахових знань і оцінок випускників; укладено орієнтовні списки вокально-педагогічного репертуару.

Мета курсу: сприяння вивченню та засвоєнню студентами практичних основ камерного співу; формування всебічно розвиненої художньої особистості вокаліста-виконавця та викладача; підготовка висококваліфікованих фахівців для професійної діяльності у галузі камерного співу в єдиному процесі професійного навчання, музичної освіти та естетичного виховання. Потрібно навчити майбутніх співаків самостійно працювати над розвитком голосу й репертуаром. Крім того, необхідно, щоб освоєння кожного твору з програми супроводилось всебічним художнім аналізом історії його виникнення, особливостей жанру й стилю, існуючих виконавських традицій та вокально-технічних особливостей.

Дидактична мета курсу: систематизація й узагальнення знань та вмінь студентів у галузі сольного співу, формування на їх основі професійних виконавських навичок, переконань, світогляду; розвиток пізнавальних і фахових зацікавлень у самостійній виконавській та педагогічній діяльності.

Завдання курсу:

- розвинути фахово спроможну, музично та інтелектуально розвинену особистість вокаліста й викладача шляхом індивідуальних занять із педагогом та концертмейстером;
- здійснювати систематичне керівництво навчанням і творчою роботою студента спеціалізації «камерний спів» в умовах авторської школи викладача та згідно виробленої кафедрою концепції;
- сформувати у студентів спеціалізації «камерний спів» різноманітні вокально-технічні навички та навчити комбінувати їх у практичній діяльності;
- сприяти підвищенню рівня музично-вокальної та загально-естетичної ерудиції студентів спеціалізації «камерний спів»;
- виховувати дбайливе ставлення до голосу;
- формувати навички роботи з вокально-педагогічним репертуаром, який слід вивчати мовами оригіналу;
- використовуючи методики прогнозування та визначення стратегії розвитку мистецької особистості, виявляти й максимально розвивати індивідуальні можливості кожного студента-вокаліста спеціалізації «камерний спів».

Поряд з практичним навчанням сольного співу, виконанню вокальних творів мовами оригіналу, читанню з листа, до завдань даної фахової дисципліни входить: виховання в майбутніх співаках самоконтролю, самоаналізу, творчої волі, прагнення до самовдосконалення; формування художнього смаку, чуття стилю, широкого кругозору.

Вирішення поставлених завдань слід здійснювати в процесі ознайомлення студентів-вокалістів з кращими зразками різножанрової вітчизняної та зарубіжної вокальної музики різних історичних епох, а також пісенного фольклору.

Звітом курсу з фаху є регулярні академічні виступи, участь у концертах класу та перевідні заліки й іспити, а саме: I, III, V семестри – залік; II, IV, VI – іспит, VIII – атестаційний екзамен (підготовка концертної програми).

знати:

- специфіку професійної діяльності камерно-концертного співака-виконавця та викладача;
- основоположні засади підготовки висококваліфікованих фахівців для професійної діяльності у галузі камерного співу та концертного виконавства в єдиному процесі професійного навчання, музичної освіти та естетичного виховання;
- методологію роботи з вокально-педагогічним репертуаром, який слід вивчати мовами оригіналу
- кращі зразки вокального мистецтва шляхом підбору якісного репертуару, його теоретичного усвідомлення та практичного засвоєння;
- кращі традиції української та провідних світових вокальних шкіл;
- виробити почуття художньої міри та естетичного смаку.

вміти:

- враховувати специфіку професійної діяльності камерно-концертного співака-виконавця та викладача;
- проводити аналіз методів підготовки висококваліфікованих фахівців для професійної діяльності у галузі камерного співу в єдиному процесі професійного навчання, музичної освіти та естетичного виховання;
- застосовувати практично методологію роботи з вокально-педагогічним репертуаром, який слід вивчати мовами оригіналу;
- розвивати кращі традиції української та провідних світових вокальних шкіл;
- на основі опанування теорією та практикою виконавської майстерності професійно володіти всім необхідним вокально-технічним комплексом: основами інтерпретації вокальних творів, стилістичними засобами втілення авторських та власних інтерпретаторських задумів; базою знань з історії та сучасного розвитку вокального мистецтва, творчості персоналій, та комплексом професійної компетентності співака-соліста.

Перелік тем

- Тема 1. Формування фахових навичок камерного співу та вокально-виконавської техніки
- Тема 2. Самостійна робота студентів-вокалістів

Форми та технології навчання

Для викладання курсу «Фах (сольний спів)» у вокалістів спеціалізації «камерний спів» застосовано форму індивідуальних занять із педагогом та проробок з концертмейстером, а також різновиди самостійної роботи студентів.

Навчальні ресурси

Нотний матеріал відповідного курсу, музикознавча та методична література представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії. Інструментарій у репетиційних приміщеннях, навчальних аудиторіях надається для проведення занять, репетицій відповідно до розкладу. За умови дистанційного навчання через протиепідеміологічні заходи, всі необхідні для вивчення навчальної дисципліни основні та додаткові матеріали завантажуються на GOOGLE DRIVE ifm1.2nmau@gmail.com.

Методи контролю

Вокалісти-бакалаври спеціалізації «камерний спів» на момент закінчення навчання з дисципліни «Сольний спів (фах)» повинні:

- на підставі передових технологій і стратегій з формування духовності зростаючого покоління орієнтуватися в дійсній сутності взаємин культури і мистецтва, культури і цивілізації, культури і вокальної музики; аналізувати реальні протиріччя соціокультурного розвитку на сучасному етапі;

- виробити чітке усвідомлення джерел духовності та завдання збереження світу музично-вокальних цінностей;

- на основі опанування теорією та практикою виконавської майстерності професійно володіти всім необхідним вокально-технічним комплексом: основами інтерпретації вокальних творів, стилістичними засобами втілення авторських та власних інтерпретаторських задумів; базою знань з історії та сучасного розвитку вокального мистецтва, творчості персоналій, та комплексом професійної компетентності співака-соліста;

- впроваджувати здобутки теорії, педагогіки й методики камерного співу на практиці;

- здійснювати вивчення, накопичення, виконання та популяризацію кращих зразків вокального мистецтва шляхом підбору якісного репертуару, його теоретичного усвідомлення та практичного засвоєння; проводити безперервну дослідницьку роботу співака-соліста, спрямовану на збагачення репертуару та пошук свого місця в полі традицій музичної культури;

- здійснювати збагачення традицій власними творчими надбаннями;

- виробити відчуття художньої міри та естетичного смаку;

- розвивати кращі традиції української та провідних світових вокальних шкіл;

- знати психологічні засоби конструювання змісту професійної діяльності співака-соліста методами психолого-педагогічного спостереження та експерименту, соціологічних досліджень тощо;

- здійснювати науково-педагогічне осмислення психології виконавської творчості; творчо розвивати психологічний бік вокального виконавства;

- організувати та координувати духовно-просвітницьку діяльність у вокальній сфері;

- здійснювати перекладання для камерного виконання українською мовою відомих вокальних творів зарубіжних композиторів з метою їх ширшої популяризації;

- аналізувати й оцінювати хід художньо-просвітницької діяльності у своїй галузі;

- ґрунтуючись на знаннях про соціокультурну структуру сучасного українського суспільства, функції та завдання соціокультурних інститутів та установ, їх художньо-виховних та соціалізуючих можливостей, розбиратися у їхній специфіці та функціях, налагоджувати контакт із працівниками відповідних закладів культури і мистецтв;

- здійснювати організацію експертизи щодо репертуарного підбору вокальних творів на предмет їх художньо-естетичної цінності з аксіологічною та естетичною оцінкою виконавської інтерпретації;

- володіти методами порівняльного аналізу вокального виконавства;

- на підставі опанування високим ступенем комунікативності та фахової гідності, відстоювати вагомість і значущість своєї професії;

- володіти різноманітними методами діагностики музично-вокальних здібностей, вікових та індивідуальних особливостей даного учня (студента);

- визначати музично-художній, технічний, освітній та естетичний рівень учня;
- розробляти індивідуальні програми музично-вокального та загального розвитку;
- застосовувати методику психодіагностики в індивідуальному підході;
- виявляти особливо обдарованих учнів і спрямовувати на подальшу фахову освіту;
- використовуючи методики прогнозування та визначення стратегії музично-педагогічної діяльності через знання і застосування вокально-педагогічного репертуару;
- вміти передбачати результати його підбору в кожному індивідуальному випадку;
- виходячи із знання репертуару для окремих типів голосів та за рівнем складності, обирати найефективніші форми, методи та засоби навчання та розвитку індивідуальних природних здібностей учня;
- застосовувати комунікативні засоби в механізмі якісної фахової підготовки, усвідомлюючи мету й завдання загального культуротворчого процесу;
- застосовувати творчий підхід у складанні робочих планів і програм, вміти здійснити добір спеціальної літератури;
- доцільно планувати індивідуальні заняття;
- скласти план вивчення вокального твору;
- у процесі співування використовувати внутрішні можливості учня за допомогою добору спеціальних вправ тощо;
- вміти донести до свідомості учня методичні засоби роботи над різними типами вокальної техніки, зняття м'язових затисків, ін.;
- володіти здатністю до просвітницької роботи у світлі втілення концептуальних положень професійної музичної освіти;
- чітко орієнтуватися у прогностиці завдань музично-естетичного виховання засобами співу та знання оптимальних шляхів досягнення його високих результатів;
- здійснювати аналіз явищ вокального мистецтва як соціокультурного феномена в історичному ракурсі;
- виявляти та обґрунтовувати соціальні проблеми й суспільну значущість вокального мистецтва минулого і сьогодення;
- використовувати сучасні державні документи з питань розвитку суспільства, культури й мистецтва, науки й освіти України.

Випускник-бакалавр спеціалізації «камерний спів» із оцінкою **«відмінно»** повністю розкрив свої природні вокально-сценічні дані: тембр, силу й політність голосу, образно-художнє мислення й виконавський темперамент; виробив повний діапазон і згладжені регістри, відсутність будь-яких дефектів звучання й вимови та розвинене вокальне дихання; блискуче володіє різними видами техніки співу; переконливо інтерпретує твори найрізноманітніших стилів і жанрів; точно передає драматургію твору вокально-артистичними засобами; володіє виконавською експресією; вільно читає з листа й транспонує нотний текст; здійснює виконавське редагування репертуару; укладає концертні програми; має конкурсні відзнаки та досвід виступів на значних сценах; знає правила організації концертної роботи, етичного поведження в творчо-педагогічному колективі; обізнаний з основами гігієни голосу та застосовує ці знання на практиці.

Випускник-бакалавр спеціалізації «камерний спів» із оцінкою **«добре»** розвинув свої природні дані, володіє артистизмом виконання, має повний діапазон голосу і згладжені регістри, розвинене вокальне дихання; добре володіє різними видами техніки співу, вимовою, навичками інтерпретації, читанням з листа, виконавським редагуванням репертуару, укладанням концертних програм; знає правила організації концертної роботи, етичного поведження в творчо-педагогічному колективі; обізнаний з основами гігієни голосу та застосовує ці знання на практиці.

Випускник-бакалавр спеціалізації «камерний спів» із оцінкою **«задовільно»** недостатньо добре володіє вокально-технічними прийомами й виконавською майстерністю; має проблеми з діапазоном, диханням, регістрами та слабкі навички інтерпретації й читання з листа; недостатньо обізнаний з виконавським редагуванням репертуару, укладанням концертних програм, правилами організації концертної роботи, основами гігієни голосу; знає правила етичного поведження в творчо-педагогічному колективі та застосовує ці знання на практиці.

Оцінку **«незадовільно»** отримують випускники-бакалаври за позиційно неспікований, інтонаційно неточний спів; слабе дихання; надмірну вібрацію чи тремоляцію (гойдання) голосу; широкий або виплощений, «білий» звук; форсування голосу; помітні м'язові затиски; нерозбірливу дикцію й огріхи вимови; відсутність образного змісту й артистизму; невивчені тексти творів програми іспиту.

Система оцінювання

Критерії оцінювання виконання програми та фахових знань студентів по 100-бальній шкалі (у зіставленні з оцінкою ECTS та національною шкалою) оцінювання виконання програми з дисципліни

90–100–А– відмінно

Демонстрація високого рівня оволодіння фаховими навичками сольного співу та вокально-виконавською технікою. Відсутність звукових дефектів, демонстрація рівного діапазону на усіх регістрах, безперервність звучання на усіх регістрах. Правильна вокальна позиція, чисте інтонування, переконлива артикуляція, вимова та текст. Впевнена та переконлива демонстрація власної інтерпретаційної версії вокального твору, побудованої на основі повного опанування музичним матеріалом творів різних епох, написаних у різних стилях та жанрах. Демонстрація найкращих практично-методичних надбань різних композиторських шкіл на матеріалі вокальних творів.

82–89–В– добре

Демонстрація якісного рівня оволодіння фаховими навичками сольного співу та вокально-виконавською технікою. Наявність незначних звукових дефектів, демонстрація досить рівного діапазону на усіх регістрах, високий ступінь вокалізації на усіх регістрах. Правильна вокальна позиція, чисте інтонування, достатня артикуляція, вимова та текст. Допускається 2-3 неточності в інтонації під час виконання програми. Переконлива демонстрація власної інтерпретаційної версії вокального твору, побудованої на основі опанування музичним матеріалом творів різних епох, написаних у різних стилях та жанрах. Демонстрація практично-методичних надбань різних композиторських шкіл на матеріалі вокальних творів.

74–81–С– добре

Демонстрація достатнього рівня оволодіння фаховими навичками сольного співу та вокально-виконавською технікою. Наявність незначних звукових дефектів, рівність діапазону наявна не на усіх регістрах. Студент слідкує за дотриманням вокальної позиції, іноді можливі похибки, але студент здатен виправити їх самостійно. Переконлива артикуляція, вимова та текст. Допускається 4-6 неточностей в інтонації під час виконання програми. Демонстрація власної інтерпретаційної версії вокального твору, що свідчить про розуміння сутності музичного матеріалу творів різних епох, написаних у різних стилях та жанрах. Не завжди переконлива інтерпретація стильових чи жанрових ознак твору, не достатньо переконливо обрано практичні навички, за допомогою яких здійснюється побудова виконавської версії твору.

64–73–D– задовільно

Демонстрація посереднього рівня оволодіння фаховими навичками сольного співу та вокально-виконавською технікою. Наявність звукових дефектів, діапазон нерівний на різних регістрах голосу. Студент не здатен самостійно слідкувати за правильністю вокального апарата під час виконання програми. Посередня артикуляція, вимова; студент не може переконливо відобразити текст вокального твору. Студент допускається значної кількості фальшивих нот під час виконання програми. Демонстрація недоліків на стадіях голосоутворення, способу дихання, роботи вокальним апаратом. Побудова непереконливої інтерпретаційної версії вокальних творів; змішування стильових та жанрових ознак у вокальному творі.

60–63–E– задовільно

Демонстрація посереднього рівня оволодіння фаховими навичками сольного співу та вокально-виконавською технікою. Наявність звукових дефектів, діапазон нерівний на різних регістрах голосу. Суттєві недоліки в процесі голосоутворення, способу дихання, роботи вокальним апаратом. Посередня артикуляція, незрозуміла вимова; студент демонструє явні ознаки того, що не розуміє, про що йдеться у тексті вокального твору. Відсутність дотримання у

виконавській версії принципу дотримання стилістики твору, його жанрових ознак.

**35–59–FX– незадовільно
(з можливістю повторного
складання)**

Демонстрація низького рівня оволодіння фаховими навичками сольного співу та вокально-виконавською технікою. Нерівність звучання регістрів. Демонстрація недоліків у процесі голосоутворення, роботи дихання, роботи вокального апарату, голосоведення. Нечисте інтонування. Незрозуміла артикуляція, вимова. Твір не вивчено напам'ять. Нерозуміння стилістики твору, його жанрових ознак.

**0–34–F– незадовільно
(з обов'язковим повторним
вивченням дисципліни)**

Неспроможність оволодіння фаховими навичками сольного співу та вокально-виконавською технікою. Відсутність фахових навичок у процесі голосоутворення, роботі дихання, роботі вокального апарату, голосоведення. Нерозуміння студентом стилістики та жанрової належності твору, що виконується.

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися для більшості студентів з особливими освітніми потребами.

Неформальна освіта

Передбачається у межах вивчення навчальної дисципліни участь студентів у міжнародних та вітчизняних конференціях, конкурсах творчих робіт, круглих столах, відвідування культурно-мистецьких заходів, театрів, мистецьких експозицій та виставок, музичних фестивалів, конкурсів, концертів тощо.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підручник для музичних ВНЗ / видання третє, доповнене та перероблене. Київ, Видавець Бихун Ю. В., 2017. 218 с.
2. Антонюк В. Г. Постановка голосу : посібник для музичних ВНЗ. Київ : Українська ідея, 2000. 68 с.
3. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект : монографія. Київ : Українська ідея, 2001. 144 с.
4. Антонюк В. Г. Етномузикологічні чинники навчання співу : наукове дослідження. КНУКіМ. Київ : Українська ідея, 1999. 24 с.
5. Антонюк В. Г. Видатний педагог-концертмейстер класу камерного співу Зоя Юхимівна Ліхтман // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. № 1 (42). Київ, 2019. С. 135–145.
6. Антонюк В. Г. Олена Муравйова – професор Музично-драматичної школи Миколи Лисенка // Часопис НМАУ імені П. І. Чайковського. № 2 (35). Київ, 2017. С. 87–100.
7. Антонюк В. Г. Орфоепія у художньому співі : дослідницька праця. КНУКіМ. Київ : Українська ідея, 1999. 24 с.
8. Антонюк В. Г. Педагогічний подвиг Миколи Кондратюка // Часопис НМАУ імені П. І. Чайковського. № 4 (21). Київ, 2013. С. 86–94.
9. Антонюк В. Г. Професійна діяльність вокалістів як мотиваційний процес // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць ДАКККіМ. № 2 (8). Київ, 2005. С. 96–105.
10. Антонюк В. Г. Формування індивідуального виконавського стилю: культурно-антропологічний аспект: наукове дослідження. КНУКіМ. Київ : Українська ідея, 1999. 24 с.
11. Антонюк В. Г. Український традиційний спів як феномен культури // Наукові записки Тернопільського педуніверситету ім. В. Гнатюка. Вип. 1 (6) : Мистецтвознавство. Тернопіль, 2001. С. 33–37.

12. Антонюк В. Г. Школа сольного співу // Академія музичної еліти України: Історія та сучасність. Київ : Музична Україна. 2004. С. 435–454.
13. Антонюк В. Г. Як ми говоримо (проблеми мовної культури вокалістів) // Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. Вип. 14 : Музичне виконавство. Кн. 6. Київ, 2000. С. 166–174.
14. Антонюк В. Г. Cantare con peso fiato в теорії співу М. Гарсії та сучасних дослідженнях // Українське музикознавство. Вип. 37. Київ, 2011. С. 343–356.
15. Антонюк В. Г., Гнидь Б. П. Вокальний факультет. Спеціалізація «Спів» // Академія музичної еліти України: Історія та сучасність. Київ : Музична Україна. 2004. С. 150–155.
16. Батталья Еліо. Про виконання творів Верді // Музика. № 2. Київ, 1975. С. 22–24.
17. Востряков О. А. Сучасна практика підготовки оперних співаків у системі «вуз – театр» // Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. Вип. 5: Музичне виконавство. Кн. 4. Київ, 2000. С. 177–183.
18. Вотріна В. В. Мистецтво співу і вокальна методика М. Е. Донець-Тессейр. Київ : НМАУ імені П. І. Чайковського, 2001. 272 с.
19. Гладішева А. О. Сценічна мова: дикційна та орфоепічна нормативність. Київ : КДІТМ, 1996. 204 с.
20. Гмиря Б. Р. Бесіди про вокал // Борис Гмиря / статті, листи, спогади. Київ : Муз. Україна, 1975. С. 68–85. 208 с.
21. Гнидь Б. П. Виконавські школи України: Кафедра сольного співу НМАУ ім. П. І. Чайковського (1971–2001) : посібник. Київ : НМАУ імені П. І. Чайковського, 2002. 94 с.
22. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти: монографія. Київ : НМАУ імені П. І. Чайковського, 1999. 269 с.
23. Давидов М. А. Теорія виконавської майстерності в працях українських дослідників // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Вип. 3: Музичне виконавство. Київ, 1999. С. 7–22.
24. Зигмунд Фрейд. Поет і фантазування // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За редакцією М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 83–90.
25. Євтушенко Д. Г. Роздуми про голос : нотатки педагога-вокаліста. Київ : Музична Україна, 1979. 91 с.
26. Знаменська О. В. Культура мови у співі. Київ : Держвидав, 1959. 156 с.
27. Кабка Г. М. Розвиток та роль педагогічного артистизму у творчій діяльності на прикладі специфіки його формування у музиканта-педагога // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв та Нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ : НАКККиМ, 2009. Вип. 22. С. 336–341.
28. Колодуб І. С. Питання теорії вокального мистецтва. Харків, 1995. 120 с.
29. Колодуб І. С. Практичні поради педагога-вокаліста. Київ : Муз. Україна, 2010. 54 с.
30. Комісаров О. В. Початкове навчання співу на фонетичній основі української мови. Київ : ІСДО, 1995. 88 с.
31. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ : Наукова думка, 1965. 123 с.
32. Курінский В. О. Українська ПостПсихологічна Автодидактика. Київ : ЗАТ «Віпол», 2006. 484 с.
33. Кушка Я. С. Методика навчання співу : посібник з основ вокальної майстерності. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 288 с.
34. Ліхтман З. Е. Про роботу в класах камерного співу консерваторії // Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського: Зі спадщини майстрів, кн. 1. Київ, 2003. С. 127–143.
35. Лисько Зіновій. Музичний словник / репринтне видання. Київ : Музична Україна, 1994. 168 с.
36. Мадішева Т. П. Співак і мова (культура співу мовою оригіналу: теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Штрих, 2002. 160 с.
37. Маслій К. С. Виховання голосу співака : навч. посіб. Рівне : «ЛІСТА», 1996. 120 с.
38. Микиша М. Б. Практичні основи вокального мистецтва / літ. виклад М. І. Головащенко. Вид. 2. Київ : Музична Україна, 1985. 80 с.
39. Михайлова Т. М. Виховання співаків у Київській консерваторії: Хронологічний огляд з 1863 по 1963 рр. Київ : Музична Україна, 1970. 128 с.
40. Мишуга Олександр: Спогади. Листи. Матеріали / упор., підг. текстів, вст. стаття та прим. М. І. Головащенко / Мишуга О. П. Київ : Музична Україна, 1971. 780 с.

41. Моляко В. О. Проблеми психології творчості // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць / За ред. В. О. Моляко. Т. 12. Вип. 6. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 352 с.
42. Муравйова О. О. Спогади. Матеріали / упор. та прим. Г. І. Філіпенко. Київ : Муз. Україна, 1984. 150 с.
43. Паторжинський І. С. Важливі питання в комплексному вихованні актора-співака // КДК імені П. І. Чайковського: Науково-методичні записки. Т. 2. Вип. 3-й: Питання вокального мистецтва / Редкол.: Гузій В. М. та ін. Київ : Мистецтво, 1964. С. 30–33.
44. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості (теоретичні та методичні аспекти). Київ : Наукова думка, 1991. 164 с.
45. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навчальний посібник. Київ : АПН України. Ін-т пед. і психолог. проф. освіти, 1996. 236 с.
46. Стахевич О. Г. З історії вокально-виконавських стилів : посібник. Вінниця : Нова книга, 2013. 176 с.
47. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Ч. 1: Природно-наукові теорії співу: навч. посіб. для муз. та пед. ВНЗ. Харків-Суми, 2002. 92 с.
48. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ : Вища школа, 1984. 166 с.
50. Юнг К. Г. Психологічні типи / пер. з нім. Львів : Астролябія, 2010. 692 с.
51. Gerald Martin Moore. Singer and Accompanist. London, 1953. 248 s.
52. Husson Raoul. Étude théorique et expérimentale de la sirène glottique et contributions diverses à la théorie des pavillons. Paris, 1965. 262 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Фрагменти вокальних, музичних, музично-драматургічних творів у виконанні різноманітних артистів, ансамблів та оперних труп – провідних майстрів сцени різних країн; майстер-класи провідних викладачів сольного співу у вільному доступі в мережі Інтернет.